

SOLYMOSSY SÁNDOR ÉS A „PROLETÁRSÁG”

(Születésének centennáriumára)

DÖMÖTÖR SÁNDOR

Ortutay Gyula, a magyar népi egyéniségkutatás úttörője írja 1939-ben Solymossy Sándorról, szeretett öreg professzoráról, hogy Solymossy soha nem válhatik el tanítványaitól, mert „mindig szeretettel gondolunk bölcs tanításaira és emberi magatartásának tisztaságára” . . . „Tőle megtanulhattuk a nemes vitának szellemét, melynek ereje nem a durvaság és a hatalmi pozíció, hanem a tiszta érv.”¹ Nagyon szeretett beszélgetni, magyarázni, nevelni. Solymossy Sándor születésének közelgő százéves évfordulója eszembe juttatja csillogó szemét, rekedtes hangját, peripatetikus beszélgetéseinket, amelyeket órai után folytattunk a néprajz előtt álló lehetőségekről szinte végeérhetetlenül, a Múzeum körúton kezdve a Rákóczi úton végig a Keleti pályaudvarig, esetleg a Thököly útig, hol villamosra szállott. Beszélgetéseink során nem egyszer szóba került a városi néprajz, s ezen belül a városi munkásság néprajzi kutatásának problémája, melyről akkoriban a bölcsészettanhallgatók segítő egyesületében — önképzőkörünkben — lelkesítő előadást is tartottam.

Harminckét évvel ezelőtt a munkásosztály kialakulására, életmódjára, harcaira, szokásaira, hagyományaira vonatkozó emlékek összegyűjtését és elemzését a magyar néprajz tudománya nem tartotta feladatának. Csak a felszabadulás óta foglalkozik ezzel komolyabban,² a régebbi időkben szórványosan találunk csupán olyan jelenségekkel, amelyek tanúsítják, hogy legjobbaink megpróbálkoztak a munkásság néprajzi vizsgálatával is, azonban politikai, világnézeti harcokba, személyi bonyodalmakba keveredve, elkedvetlenedtek tőle.³ Kevesen tudják Solymossy Sándorról, a szegedi egyetem egykori (1929–1934) kiváló néprajzi professzoráról, hogy fiatalabb éveiben a munkásság életmódjának vizsgálatával alaposabban is foglalkozott. Amikor 1900-ban, 36 éves korában a budapesti felső építőipari iskola magyar tanára lett, *Szociológia, ipartörténet és etnológia* címen nagyobb tanulmány — esetleg könyv — megírásának tervével foglalkozott.⁴

¹ Ortutay Gyula: Solymossy Sándor a szegedi egyetemen. Ethn. I, 1939. 192.

² Nagy Dezső: A munkásdal és a munkásfolklor magyar szakirodalma. Bp. 1962. 2—6.

³ Dégh Linda: Útmutató a munkásosztály néprajzi vizsgálatához. Bp. 1953.

⁴ Szinnyei: Magyar írók XII, 1226. említi a művet, mint az *Iparoktatásból* készült különnyomatot, azonban a jelzett folyóiratban ily címen tanulmány nem található. *Szociológia és etnológia* (1904) címen Benedek Marcell is — nyilván tévesen — említi Solymossy művét. Valószínűnek tartjuk, hogy az életrajz-lexikonba bekerült cím Solymossy koncepcióját jelzi, mely nem valósult meg, illetőleg más formában valósult meg, mint ahogyan tervezte. A különnyomat címét önéletrajzi adatként bocsáthatta Szinnyei rendelkezésére,

Munkájának csupán egyes részletei maradtak ránk a *Magyar Iparoktatás* című szakfolyóirat 1904–1906. évfolyamaiban. Ezek a szellemesen megírt, roppant érdekes adathalmazt eredeti szemlélettel összefogó elmélkedések arról árulkodnak, hogy szerzőjük nem ismerte a munkásmozgalmakat, azok valódi törekvéseit, nem olvasta Marxnak és Engelsnek a munkásság körében népszerű munkáit, csupán néhány, értelmiségi körökben radikálisnak tartott szociológiai művet.⁸ Ismerte azonban a városi életet, a néprajzi szakirodalmat és ezen ismeretek birtokában igen sok társadalmi problémáról alkotott érdekes — ma is elgondolkoztató — véleményt. Néhány részletében természettudományos szemlélettel ragadta meg a *proletárság életmódjának* lényeges — mondhatnánk így is: *etnikai vonásait*. Éppen ezért megvizsgáljuk, milyen megfontolások, életének mely eseményei táplálták „etnoszociológiai” törekvéseit.

Solymossy Sándor gyermek- és ifjúkoráról, a gondolkodását és tanulmányait közvetlenül irányító családi környezetről nagyon keveset tudunk.⁹ Ifjúkoromban a vele folytatott gyakori beszélgetések során az ilyenszerű kérdésekre következetesen kitérő válaszokat adott: úgy látszott, hogy nem szívesen beszél ezekről, családját, szüleit sohasem említette. A rendelkezésünkre álló adatokból tudjuk, hogy Solymossy az egyetemi tanulmányokat fiatalon, 22 éves korában fejezte be Budapesten⁷ s 1887-ben Volf György, a hírneves filológus keze alatt a mintagimnázium tanára lett.⁸ Itt fölöttesei támogatásával olyan kitüntető ajánlatot kapott, mely abban az időben főnyereménnyel fölért. Ezért látta helyesnek budapesti elhelyezkedését ideiglenesen felcserélni a vidéki működéssel. 1889–1894 között Pozsonyban gróf Csáky Jenő házában lett nevelő: a gróf Ödön nevű fiát a főrévi kastélyban a középiskola tárgyaira tanította. Egész idő alatt a grófi családdal élt, velük lakott és velük utazott. Tanítványával együtt azok költségén beutazta Nyugat-Európát és a Balkánt.⁹

1890–92-ben azonban már nemcsak Csákyéknál, hanem a pozsonyi katolikus gimnáziumban is tanított.¹⁰ 1894-ben pedig a pozsonyi kereskedelmi akadémia magyar–francia tanára lett, s közben a kereskedelmi tanonciskolában a magyar nyelv rejtelmeire oktatta az „inasokat”. Sokoldalúan, nagy lendülettel kapcsolódott a vidék társadalmi és kulturális életébe: ekkoriban igen sok

annyira biztos volt műve ily címen való megjelenésében. A mű azonban mégsem így jelent meg.

⁸ Pontosan felsoroljuk a megjelent tanulmányokat: 1. *A gyakorlati tehetségek lélektana*. Magyar Iparoktatás VIII, 1903–4. évf. 553–560., 583–590. A különlenyomat terjedelme 15 l. Korvin Testvérekénél, Budapesten készült. 2. *Az ipartörténet főbb korszakai*. Magyar Iparoktatás IX, 1904–5. évf. 545–554., 577–587., X, 1905–6. évf. 33–43., 65–74. Különlenyomatát nem ismerjük, Solymossy is csupán kivágás formájában köttette be művei közé. 3. *Az ipari munka sorsa az újkorban*. Magyar Iparoktatás X, 1905–6. évf. 481–490., 513–519., 545–553., 577–583., 609–619. Különlenyomatban nem ismerjük. Szinnyeinél különlenyomatai vannak jelezve, azonban valószínű, hogy ezek nem készültek el.

⁹ Vö. Dömötör Sándor: Solymossy Sándor és a magyar néprajz. Ethn. L, 1939. 184.

⁷ Főleg Szinnyei adatai alapján.

⁸ 1885-ben Gyulai Pál 1884–5. évi egyetemi előadásai után Madzsar Gusztávval együtt sokszorosított kézírásban kiadta a *Középkori költői maradványaink* c. füzetet 48 oldal terjedelemben. Neve Solymossy Sándor formában szerepel a címlapon. (OSzK. 196287. sz.). Valószínű, hogy más előadásokat is sokszorosított, többet azonban nem sikerült még találnunk.

⁹ Tőle hallottak alapján.

¹⁰ Schack Béla: Kereskedelmi iskoláink és tanáraik a millénium esztendejében. Bp. 1896. 68–69., 164.

irodalmi esten szerepelt, számtalan felolvasást tartott.¹¹ A pozsonyi Toldy Kör, a pozsonyi Orvosi és Természettudományi Egyesület, a budapesti Philológiai Társaság tagja lett fiatalon. Tárcaikat és novellákat írt a Fővárosi Lapokba, az Ország-Világba, a Magyar Geniuszba, a Magyar Szemlébe, a Nyugatmagyarországi Híradóba. Irodalmi tanulmányai jelentek meg az Egyetemes Philológiai Közönyben, műfordításai a Budapesti Szemlében. Nagy számmal írt ifjúsági elbeszéléseket és regényeket a Magyar Ifjúságba, a Tanulók Lapjába.¹² Ezekre az irodalmi „zsengékre” egyetemi tanár korában is nagyon büszke volt.¹³

Életének erről a szakaszáról Solymossy úgy nyilatkozott előttem, a fiatal bölcsész előtt, hogy a karácsonyi misztériumok eredetének kutatása közben itt és ekkor ébredt rá arra, hogy az élő néphagyományoknak döntő szerepe van a kérdés megoldásában. Ekkor, a Magyar Néprajzi Társaság megalakulása körüli időkben kezdett behatóan foglalkozni a néprajzzal, különösen a néprajz elméleti kérdéseivel. Ekkor alakult ki barátsága Katona Lajossal, a magyar folklór atyjával, és ennek hatása alatt kutatásait az irodalomtörténet területéről a folklór területére helyezte át.¹⁴ A főrévi népi színjátszó hagyományok mintaszerű leírásával és éles elemzésével népi színjátszástudásunk alapját vetette meg.¹⁵

Solymossy pár év eltelte után szeretett volna visszakerülni a fővárosba, azonban Csákyék támogatása ellenére sem tudott Budapesten gimnáziumban állást kapni. Évekig tanított nevelői állásának megszűnte után Pozsonyban, míg Budapestre került a VII. kerületi polgári iskolába.¹⁶ Itt két évig tanított, míg 1900-ban felső építőipari iskolai tanár nem lett. Az 1900–1901. tanév tartamára a kereskedelemügyi miniszter óraadói minőségben a magyar nyelv tanításával bízta meg a budapesti állami felső építőipari iskolában,¹⁷ majd a következő évben a VIII. fizetési osztályban lett véglegesített tanár.¹⁸

Ipariskolai működése során jött rá arra, hogy rossz az oktatás rendszere, mert nem törődik a tanulók egyéniségével és társadalmi helyzetével, — ma azt mondanánk: osztályhelyzetével. A magyar tanárok nem tudják, hogy „az írás voltaképp egyéni művészet... önkéntelen lélekmegnyilatkozás...” Szerintük „az írás nem gondolatfolyamat, hanem reprodukció... hagyományos keretek megtartásával... megszokott kifejezésformák használata...”¹⁹ Az oktatás folyamán elsikkad az egyéniség fejlesztése, gazdagítása, mert a gyermekeket a kialakított pedagógiai skémába kell beszorítani, nem élhetik szabad emberi életüket. Solymossy nagyon szerette az ifjúságot. Csillogó szemmel mesélte, hogy milyen nagyszerű gyerekek voltak az ipariskolai tanulók. Itt szerette

¹¹ Tőle hallottak alapján.

¹² Felsorolásukat l. Ethn. L, 1939. évf. 360—361. A bibliográfiát a magántanári kérévényéhez csatolt jegyzék fogalmazványára felhasználásával készítettem, melyet tőle kaptam kölcsön.

¹³ Tőle hallottak alapján.

¹⁴ Katona Lajossal való barátságáról igen sokat beszélünk. Ennek hatása alatt írtam a néprajz helyzetéről a Solymossy Emlékkönyvben. Ethn. L, 183.

¹⁵ Vö. Karsai Géza: Főrév és a színháztörténet. Ethn. L, 1939. 203. Dégh Linda: A magyar népi színjáték kutatása. Bp. 1947.

¹⁶ Tőle hallottak alapján.

¹⁷ Magyar Iparoktatás V, 1900—1. évf. 31.

¹⁸ Magyar Iparoktatás VI, 1901—2. évf. 29.

¹⁹ Solymossy Sándor: Írásbeli dolgozatok s a tanulók egyénisége. Népművelés II, 1905. évf. 144—147.

meg igazában a nevelést, nem a grófi kastélyban! „Csak egy volt a baj! — mondotta —, hogy a munkások mind szocialisták voltak ekkor. Csak a szocializmus érdekelte a fiatalokat is. Azért utálták tanáraikat, mert mindegyiket képmutatónak tartották. Hogy megnyerjem őket magamnak, én is foglalkozni kezdtem a szocializmussal.” Solymossy azonban nem Marxot tanulmányozta, mint tanítványai, hanem Sombart akkoriban divatos szociológiai műveit.²⁰ A munkáskérdést a polgári társadalom oldaláról szemlélve, próbált hatni tanítványaira, mint nyomtatásban is fennmaradt önképzőköri szónoklatai igazolják.²¹

Egész sereg tanulmányt írt életének ezen szakaszában a munkásosztály, közelebbről a „proletárság” kialakulásáról és életmódjáról. Pedagógiai és nem néprajzi érdeklődése vezette őt a munkásosztály problémáinak tudományos kérdései felé. Bármennyire megértette sok életjelenség gazdasági és társadalmi jellegét, bármennyire helyesen értelmelte azokat, idealista világképe és osztályhelyzete miatt nem tudott azonosulni a szocialista nézetekkel. Életének e szakasza azonban nyomot hagyott tudományos munkásságán, néprajzi felfogásán, s ezeknek a szociológiai vonásoknak tudományos világképében való fölfedését egyik nagy tudománytörténeti feladatunknak kell tekinteniünk.²²

Solymossy antiszocializmusáról különösen egy 1917-ben megjelent nyilatkozatából tudunk, melyet Durkheim „A szociológia módszere” című könyvének magyar nyelven való megjelenésével kapcsolatban írt. Solymossy szerint Spencer is, Durkheim is egyetért abban, hogy tiltakoznak a szocializmusnak és a kommunizmusnak a szociológia tudományávali azonosítása ellen. „Ezek bizonyos társadalmi állapotok megreformálására törekvő, aktív áramlatok, s mint ilyenek gyakorlati célra dolgozók, tehát nem tekintendők tudományos foglalkozásoknak”, míg „a szociológia öncél: a társas állapotok okainak felderítése, és a változtató erők tanulmányozása.” Mivel a szociológia nem a gyakorlat, hanem az elmélet stúdiuma, Solymossy szerint minden olyan tudománynak a fundamentuma, amely az ember anyagi és szellemi termelésével foglalkozik. Így a néprajzi kutatóknak is alaposan kell ismernie a szociológia tanításait.²³

Solymossy szerint az emberiség ipari munkájának története azt mutatja, hogy az egységes nemzeti piacok kialakulása eredményezte a modern technika és a proletariátus kialakulását is. Az az egészséges, lassú tempójú haladás, amelyet az ipari munka az őstermeléstől való önállósulásáért kifejtett, a nagytőke

²⁰ W. Sombart berlini egyetemi tanár Solymossyval egykorú volt, 1863-ban született. Szociológiai műveiből kiemelkedőek a kapitalizmus történetére vonatkozó kutatásai. (Vö. Társadalmi Lexikon. Népszava kiadás Bp. 1928. 613.) Leghíresebb műve: Der moderne Kapitalismus. Leipzig 1902. I, 669. II, 646. Ez volt Solymossy főforrása. Sombartnak magyarul is megjelent munkái: A proletariátus. A szocializmus és a szociális mozgalom. Háború és kapitalizmus stb.

²¹ Solymossy Sándor: Jelentés az önképzőkör 1906/1907. iskolai évi működéséről. Bp. 1907. Ebben: Rákóczi itthon c. beszéde, 1906 okt. 29-én.

²² Meg kell állapítanunk, hogy Solymossy Sándor tudományos nézetei kora legmagasabb megismerési fokán állottak, világnézete pedig az objektív idealizmus volt. Ezért tudományos nézeteit ma sem tarthatjuk tudománytalanoknak, legfeljebb elavultaknak. Azonban még ezzel a minősítéssel is nagyon óvatosan kell bánnunk, különösen részletkérdések esetében, melyekben elemzései mindig konkrét adatokon alapulnak.

²³ Nemzeti Nőnevelés XXXVIII, 1917. évf. 110—113. Vö. H. Spencer: Principles of Sociology. London 1879. I—II. Németre Vetter fordította: Die Prinzipien der Sociologie. Stuttgart 1889.

rendszerének újkori kialakulása következtében eltért a társadalmi fejlődés egyenes vonalú útjáról. Az ipari nagytőke a középkor végétől a legújabb korig fejlődött ki, eleinte lassú tempóban, mert nem állt még rendelkezésére az a vagyontalan népréteg, amelyre az ipar korszerű fejlődéséhez föltétlenül szükség volt. A középkor végén hatalmas tömegeknek nincs ingatlana, nincs tőkéje, már nem önellátók, nem önálló termelők, hanem a tőkéseknek kiszolgáltatott proletárok, akik megélhetésükért kénytelenek áruba bocsátani munkaerejüket. Solymossy megítélése szerint „a modern proletár szerencsétlenségéért emberi intézményt van oka és joga felelőssé tenni... Majdnem kivétel nélkül a nagytőke ravaszkodása, birtokversenye az a végső ok, melyért neki, ártatlannak kell megszenvednie...”²⁴

A nagytőke kialakulásában Solymossy a pápaságot marasztalja el. Ebben a pápaság szerepe volt a kezdeményező, mert nagy mohósággal kezdte gyűjteni a föld minden részében a természetbeni tizedek helyett pénzben a járandóságait. A legnagyobb középkori pénzhalmozó a pápa, a keresztes háborúk már nemcsak neki, hanem egyes embereknek is nagy üzletet jelentenek. Elkezdődik egyes olasz kereskedők meggazdagodása, polgárosodása, a születési előjogok leki-csinylése, majd a polgárság és a nemesség vetélkedése. A tőke uralmával szemben a világi hatalom már-már másodrangúvá süllyed, azonban — hogy hatalmát mentse — szövetkezik a tőkével. Így alakul ki az uralkodók imperia-lizmusa és a nagytőke kapitalista iparrendszere. E kiegyezésnek áldozata a proletár.

Solymossy a proletárt áldozatnak véli, pontosan látja a kizsákmányolás rendszerének történeti kialakulását, s mégsem az elnyomó és kizsákmányoló „emberi intézményekben”, hanem a proletár „emberi tulajdonságaiban” látja a szociális forrongások okát. Ma már tudjuk, hogy ezek az emberi, biológiai, fiziológiai, pszichikai tulajdonságok egyetemes emberi tulajdonságok: nemcsak a proletárt jellemzik, hanem az uralkodóosztály tagjait is, minden embert. Solymossy szerint a bérmunkás helyzetének legfőbb átka, hogy nemcsak a nyomortól, hanem a munkától is szabadulni akar. Ezért a munkás helyzetén sem a szocialisták, sem a kommunisták nem tudnak segíteni: a proletár „lélektani boldogtalanságát meg nem fogja szüntetni semmi”, mert „a művelődés fejlődésének sosem volt iránya és célja egyes embereknek, vagy külön rétegű tömegeknek a boldogítása”. Ez teljesen téves vélemény: a proletár nem a munka ellen lázong, hanem a munkaadó — még közelebbről: a kizsákmányolás ellen. Solymossy világosan látja, hogy a társadalmat nem a hatalmat bitorló uralkodó osztály természetellenes életformája, kultúrája, kulturáltsága viszi előre, mégsem tudja azt a következtetést levonni, hogy az uralkodóosztályoknak el kell tűnniük a történelemből. A lumpenproletár sem a munkától, hanem a bérmunka kiszolgáltatottságából „menekül” a munkanélküliség nyomorába.

Solymossynak a proletariátus életformájáról vannak leghelytállóbb megfigyelései. Így ír: „Akiket a nagyvárosok falai, ipari központokon a tőkés rendszer egy halomba gyűjt, múltjukkal többnyire szakítottak; — kiváltak ama természetes, s más embernél nagy jelentőségű érzéskötélkekből, melyek a társas lényt szülőfalujához, földijehez, rokonságához fűzik. Régi ideáljaik, érzelmeik,

²⁴ Az egyes idézeteket külön nem jelölöm, mert az érdeklődő Solymossy 5. jegyzetünkben felsorolt tanulmányainak átnézése közben könnyen rájuk találhat, ha szüksége van rá.

emlékeik tönkre mentek, oly életre kellett berendezkedniök, mely a múlttal mi közösséget sem tart, s amely kicsinyben már eléggé kollektív kommunisztikus. Egyetlen támaszuk e viszonyok között, szinte menekvő helyük a hasonló sorsú társ (socius), aki egymagában szintoly kevés jelentőségű, de épúgy szakított mindennel, hasonlóképpen nem tartozván semmiféle kapoccsal más társas kötelékbe. Ehhez csatlakozik tehát, társnak szegődik, az összetartozás érzete tovább fűzi a társulást, lassanként összetömörül a társak csoportja, serege egy kompakt tömegbe. Ezt a szociális kijegecesedést, összeforrást az jellemzi, hogy nincs egyéni színezete, a csoportok gyáranként, vidékenként és foglalkozásonként, foglalkozások neme szerint nem lesznek más és más természetűek, hiszen az alkotó elemek sem külön jelleműek, hanem egyforma proletárok. Egyenműekké teszi e csoportosulásokat az egyes munkások hasonló helyzete, hagyományok nem élnek bennük, tehát visszafelé nem tekintenek, nem kötelezi őket semmi a másfajta emberekkel szemben, akikkel nem érezhetnek közösséget. Szóval a társulással olyan tömeg áll elő, mely csak előre néz, mást akar, mint amiben benne van, a meglévőt csupán gyűlölni tanulta, vizsont a homogén tömeg minden egyes tagját osztálytársnak, sorsban testvérnek nézi! Szemében mindenki testvér, a világ bármely zúgában éljen is az hozzáéhoz hasonló életet, olyan vérrokon, akivel mind nagyobb hatalommá egyesülhet bizonyos közösen gyűlölt ellenséggel szemben.”

Annak ellenére, hogy Solymossy nem ismeri Marx tanításait, helyesen látja a munka nagy tudatformáló erejét, a középkori és a paraszti hagyományok elhalásának előnyös és káros következményeit. Felismeri, hogy a haladás alapja a nagytőkével szemben álló proletárérdekek internacionalizmusa. Nem vonja le azonban azt a fontos következtetést, hogy a proletár elszakadása múltjától, hagyományaitól a kizsákmányolás következménye: a munka lélekölő hatását éppen olyan természeti erőnek tekinti, mint magát a munkát. Solymossy fejlődésében jól ismeri a városi életet, azonban nem látja hagyomány és haladás elválaszthatatlanságát. Nem ismeri a szocializmust, — legalábbis rosszul ismeri! — tehát a kapitalista viszonyok között kialakult és általa jól megismert proletár életformáját nem tartja helyesnek, mert „az emberiség útja az egyén teljes felszabadítása felé vezet. Ezen az úton a modern szocializmus lehet a természeti törvények megengedte legszélső kilengés, amely ugyancsak a természet törvénye szerint kénytelen lesz ama szélső ponton visszafordulni.” Mi ezt a látszólagos visszafordulást természetesnek tartjuk, mert meggyőződésünké vált, hogy nemcsak a szocializmust építő proletárról, hanem minden emberről le kell faragnunk mindazt, ami a kapitalista rendszerben ragadt rá. Solymossy is ezt tanácsolja: „Haragudjunk a műveletlenül, erőszakosan fölcseperedettek és uralkodni vágyók szívtelen uralmán, tartsuk az emberiségre nézve károsnak azt a rendszert, amely pusztán a pénzre alapítja egész berendezését, mert ennek a nagytőkében megvannak a zsarnokoskodó hajlamai.”

Solymossy a polgári világkép birtokában vizsgálta a proletárság élettanát. Kutatásai nem juthattak el a megnyugtató eredményig, bármennyire pozitív jellegűek: nem nyugtatnak meg, de nyugtalanítanak! „Hogy a világon voltak és lesznek bajok, hogy volt és lesz elkeseredés, a tömegmunkának nem a kívánságok szerint való értékelése, voltak és lesznek kiváltságosak, és eredménytelenül küzdők, azon változtatni nem fog soha senki úgy, hogy vele mindenki megelégedését kivívja.” A dolgozó emberben való hit hiánya miatt Solymossy úttörő vizsgálódásai, kutatásai eredménytelenekké váltak. Bár mondanivalóit

a kapitalista állam rendje iránt a legteljesebb lojalitás szellemében írta meg, kollégái pizskálgatni kezdték „szocialista” felfogása miatt. Tanítványai szerették, bizalommal vitatkoztak vele a szocializmusról, és sokkal jobban tanultak, mint más tanároknál. A pizskálódások miatt jobbnak látta a munkásságra vonatkozó kutatásait abbahagyni. Mint érdekességet említtem meg csupán, hogy egy alkalommal a Nemzeti Színház környékén jártunk, amikor megszólította őt egy régi tanítványa és mint felnőtt ember is hálásan köszönte, hogy megmagyarázta neki, mi a szocializmus. Amikor említettem neki, hogy a könyvtárban megkerestem ifjúkori műveit a szocializmusról és nagyon érdekeseknek tartom, arra kért, hogy ne is emlegetsem ezeket. „Olyan időket élünk, hogy ezekről még beszélgetni sem tanácsos!” — mondotta.

Pedig Solymossy Sándor első nagyobb társadalomtudományi tanulmányában Houston Stewart Chamberlain angol nevű svájci tudós sovinizta nézeteivel hadakozik.²⁵ Chamberlain a fölfedezéseket és a találmányokat az emberiség legérettebb alkotásainak tartotta, amelyekből meghatározhatók az emberi észjárás legfontosabb vonásai. Szerinte az emberiség vezetői nem a szellemileg kiváló emberek, hanem a kiváló fajok, különösen a spekulatív hajlamú népek. Ezek a tudás súlypontját nem az egyes ember kiemelkedő teljesítményére helyezik, hanem a tömeges rendszerességre. A tekintély alapja csupán a rendszerességnek. Chamberlain szerint a közép-európai germánság az emberiség vezető faja, mert *a külső világ és a belső világ egyensúlyát a legideálisabban képes megteremteni*, a spekulatív gondolkodás és a gyakorlatiasság összhangja az egész emberiségre hasznos találmányok és felfedezések tömegét teremti meg.

Solymossy élesen vitába száll ezekkel a tanításokkal. Szerinte a magyar faj — vagy bármely más faj — képességeinek lebecsülése egyenlő az öngyilkossággal. Chamberlain rendszerét úgy tekinti, mint a túlfűtött nemzeti érzésnek, a sovinizmusnak a kultúrtörténelemben helytelenül megkísérelt alkalmazását. Solymossy szerint „a művelődés fejlődésének sosem volt célja és iránya egyes embereknek, vagy külön rétegeknek, tömegeknek a boldogítása, sosem vezetett az ún. *materiális boldogságra*”. Így okoskodik: „Aki azt véli, hogy a természet egész berendezésének célja a tétlen, tunya jóllét, a kellemesnek képzelt mczdulatlanság, igazságtalanul ítél. Ilyen csak a képzeletben van, a valóságból hiányzik. A kellemes pihenést csak az előző munka hozza meg, a rövid ideig tartó boldog érzést az előtte járt és megszüntetett bajok. *Az eredményes (gyakorlati) munkálkodást nyomon követi a magasabb, fejlettebb szellemi élet úgy az egyes embernél, mint a nemzetek tömegeiben.*”

Solymossy az ún. *östermeléssel* szemben, „amely a természetet engedi munkálni, s csak módot, alkalmas körülményeket teremt annak erői kifejtésére”, az ipari munkát egy kultúrfokkal magasabbnak tekinti. „Vele az ember a természetadta világot, az anyagot és az erőt átforgalmazja; a maga munkájával önállóan alakítja, s ez úton nyert alkotásaival a magán vagy közös élet szükségleteit igyekszik kielégíteni” — írja. A munkával termelt javak helyes elosztását megoldhatatlan problémának tartja, melynek megoldhatatlansága azonban nem gátolja a fejlődést. Ez a vélemény azonban nem jelenti, hogy ezt a rendet az emberiség szempontjából igazságosnak és elfogadhatónak tartja. Világosan látja a kapitalizmus ember- és természetellenességét, szerinte „az emberiség útja nem

²⁵ H. S. Chamberlain: Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts.

az egyén tönkretelésére, nem egy tömegbe való olvasztására, hanem az egyén teljes felszabadulása felé vezet". Idealista világnézetének kötöttségei miatt nem látja a szocializmus végtelen perspektíváit, azonban véleményét mély humánuma miatt kora társadalmi korlátai között is haladónak tekinthetjük.

Solymossy társadalomfilozófiai nézetei szerint a gyakorlati tevékenységet, a munkát, „az eredményes munkálkodást nyomon követi a magasabb, fejlettebb szellemi élet úgy az egyes embernél, mint nemzetek tömegeiben”. Szerinte a gyakorlat eredményezi az elméletet: „a változások forrása mindig valamely eszme, melyet a jobb utáni vágyakozás pattant ki az emberi elméből” a munka hatása alatt. *Az emberiséget előbbrevívó eszmék felvetődése, meggyőződésé válása, hirdetése, elterjedése, majd megvalósulása kivált társadalmi formák dolgában rendkívül lassú menetű.* „Emberöltőknek kell előbb azok szükségét belátni, újabb emberöltőknek harcolniok érte a maradisággal, míg végre legtöbbsnyire erőszakosan életbe léphet az új (társadalmi) berendezés.” A lelki nemesség, az érzésbeli kiválóság, melyet a munkával együttjáró szellemi élet vált ki, a siker eléréséhez nem elegendő.

Solymossy szerint a modern nagytőke rendszerének, a kapitalizmusnak a megteremtői a munka fejlődésétől, az iparos, a kézműves életmódjától távolálló tényezők voltak. Olyan külső körülmények és történelmi alakulások, amelyek az ipari munka lassú, egészséges fejlődését, melyet saját önállósulása felé megtett, kilendítettek egyenes útjából, s „a munkásosztály évszázadokon át újabb rabszolga lett, s hatalmas elnyomója ellen az élet-halál harcot félenken kerülte. Csak napjainkban kezdett az ipari munkás erejének tudatára ébredni, s a kapitalizmus jogtalan zsarnokságát belátni, s immár szemünk előtt meg is kezdte az emberiség egyik legóriásibb megrendítő küzdelmét: a munkáét a tőke ellen!” Az újkor gyökeres átalakulásában is megkülönböztethető a belső és a külső természeti vonás. Solymossy az embernek a természettől való függetlenítési törekvéseit belső természeti vonásoknak tartja, mely még csupán a kiváló embereket, az értelmiséget hatja át. Szerinte az intelligens ember érdek nélkül képes gyönyörködni a természetben, mint „különálló” tárgyban, a nép még nem jutott a fejlődés magasabb fokára: „ily független szempontra emelkedni képtelen”. A néplélek felfogása (világképe) ma is középkori: egynek érzi magát a természettel, bár a külső természeti (társadalmi) hatalmaktól függő viszonyban van.

Solymossy a középkori világkép megváltozását külső természeti vonásnak tartja. Szerinte a XV. századig a világ súlypontja a Közép-tenger medencéjének partjain van, melynek természetes központja Róma — a pápával. Az újkor kezdetén a török birodalom ragadja el a balkáni tartományokat és Amerika fölfedezésével megjelenik egy új világrész, mely a gyarmatosítás korlátlanak látszó lehetőségeit nyitja meg. A megváltozhatatlannak látszó természetes környezettől való elszakadás és a Rómától való függetlenülés lehetősége: az újkor történetének két leglényegesebb külső természeti vonása, melynek ismerete nélkül nem érthető meg a kapitalizmus fejlődése. Szerintünk ezek társadalmi jelenségek, csupán Solymossy terminológiája szerint „külső természeti” vonásai a történelemnek.

Solymossy a kapitalizmus kialakulását a külső természeti tényezőkben — mint erre már utaltunk — a következőképpen látja. A középkor kereskedelme házaló cserekereskedelem, a pénz értékközvetítő előnyeinek felismerése nem

általános. Az első pénzhalmozó a pápa volt: a vagyontömörülés ekkor még együtt járt a tényleges hatalom birtoklásával. A keresztes háborúk egyes embereknek óriási nagy üzleteket jelentenek: elkezdődik egyes olasz kereskedők polgárosodása, a születési előjogok lekicsinylése, majd a polgárság és a nemeség vetélkedése. Az állam mind gyakrabban veszi igénybe a polgárok uzorakölcsöneit. Ily módon az európai arany folyamatosan Keletre vándorol árukért, közben a bányák kimerülnek. A tőke uralmával szemben a világi hatalom másodrendűvé süllyed. A nagytőke azonban látszólag lemond a világ kormányzásáról, az uralkodó fejedelem pedig a tőkéről, vagyis arról, hogy a vagyon feltétlen ura legyen, mint eddig volt. Mindegyik megtartotta a maga erőforrását: az uralkodó hatalmát, a nagytőke vagyonát, de szövetkeztek, vagyis mindegyik segített a másikkal. Így alakult ki az újkorban az uralkodók korlátlan imperializmusa és a nagytőke kapitalista iparrendszere. Az újkor folyamán ez a két világot mozgató tényező közös érdeke szerint alakítja át a régi középkori társadalmi rend kereteit, ennek ipari munkáját. A természetes fejlődés zsákutcájára tulajdonképpen az ipari munka története mutat rá. Az újkori természetismeret tudományos alapokon nyugvó ipari technika felvirágzását teszi lehetővé. A XVIII. századnál nem régebbi egyetlen olyan nagyobb fölfedezés sem, mely előfeltétele lehetett volna egy új technikai alapokon nyugvó nagyiparnak. A vámok és a monopóliumok megszüntetését, az egységes nemzeti piacok megteremtését az országutak, csatornák kiépítése, a postaszolgálat technicizálása segítette elő. Solymossy szerint az ipari nagytőke a középkor végétől a legújabb korig aránylag lassú tempóban fejlődött, mert nem állott még rendelkezésére az a vagyontalan réteg, amelyre az ipar fejlődésének feltétlenül szüksége volt.

Az újkor technikai fejlődése a tömegek elszegényedését idézte elő. A csaták, a harcok, a vérengzések, a járványok csökkennek: a népesség száma állandóan emelkedik. A főnemesi udvarok katona- és szolganépe fölöslegessé válik, a tönkrement kismesterek, a mesterlegények növekvő tömege, a kolostorok szerzetesei és ezek népei kénytelenek bérmunkát vállalni. A bérmunkás, a proletár az újkor jellegzetes osztálya Solymossy véleménye szerint: „Proletariátus alatt egy-egy állam népének azon osztályát értjük, — mondja —, amely nem önálló termelő, ingatlan vagyontőkével nem rendelkezik, vagyis csak úgy tud megélni, ha munkaerejét valamely tőkevállalatnál áruba bocsátja.”

Solymossy szerint a proletár függése a nagytőkétől a legtökéletesebb függő viszony: „ama pillanattól, mikor reggel a gyárkapun belép, egész addig, míg a telepet ismét el nem hagyja, függetlenségétől teljesen meg van fosztva; irányítják, tetteit kiszabják, erejével rendelkeznek, szóval nincs pillanata, midőn egyéni akarata érvényesülhetne.” Ez a lekötöttség életfogytig tartó, mert a proletár önálló ember nem lehet soha. A kapitalista rendszerben „a munkás szerepe lélekölő és önérzetpusztító folyamat” Solymossy megítélése szerint, munkája pedig „mechanikus, tudattalan tevékenységgé alacsonyul”. A nagytőke szemében értékesebb, megbízhatóbb, olcsóbb egy helyette beállított gépszerkezet, mint a lázongó, elégedetlenkedő ember, a nyomorult proletár, miért is szívesen helyettesíti vele. „A mechanikus szerkezet élettelen pontossága arra kényszeríti a tőke szolgálatára állított emberi lényt, a proletárt, hogy időben, erőmennyiségben ugyanolyan gépies munkát végezzen, s e munka alól nincs menekvés, bármily élettani akadály akarná is benne zavarni.”

Solymossy szerint ennek a körülménynek a proletár sorsára döntő hatása van, mert a munka az egyén jellemét is alakítja. A munka és a munkás viszonyának kölcsönösségén alapul minden társadalmi berendezkedés: a primitív népeknél a családi élet formái a foglalkozások szerint alakultak ki.²⁶ Kétségtelen, hogy a lelkiültre, a lelki életre is kihat a végzett munka, azonban *a munka végzése csak akkor áldás és jótétemény, ha megfelel az illető egyén sajátos biológiai és pszichológiai követelményeinek.* A jól begyakorolt, a jó kedvvel végzett munka előnye, hogy könnyebben, gyorsabban, egyenletesebben végezhető, mint az unottan, kedvetlenül, kényszerűségből űzött foglalkozás. *Az önként vállalt munka az elfoglaltság tartama alatt önérzetes, magabizó hangulatot kelt a munkásban. Ez a jóleső közérzés állandó forrása a munkakedvnek, ez a hajtó árama az ember lelki motorjának, mely az engedelmes izomzatot túlfeszítés nélkül a rendesnél hosszabb ideig képes munkában tartani.*²⁷

Solymossy szerint a bérmunkás, *a proletár szellemileg csak figyelme által van a részére kiszabott munkához kötve, s nem képzettsége, tudása által.* Ilyen hajszolt állapotban pedig a figyelem nem produktív agyműködés, hanem csupán feszültségi állapot, mely élénkítés helyett nyugözi, megköti *a szabad képzelet teremtő folyamatát, mely fáradtan, unottan, sebzetten csapong, kínlódik, s nem céltudatosan közlekedik határai között.* Szerinte nincs olyan ember, aki gépszerűen tudná végezni munkáját, mert az emberi szervezet a képzelet befolyása alatt nem folyton „egyenlő” dolgok létrehozására törekszik, hanem a legnagyobb változatosságra.

Solymossy Sándor Katona Lajosról írott nekrológiájában megemlékezik mestere társadalomfilozófiai nézeteiről, melyek csupán magánbeszélgetéseken hangzottak el.²⁸ Katona Lajos is azt hangoztatta, hogy a falu és a nagyváros harca a századforduló legszembeötlőbb társadalmi jelensége. Katona Lajos a gazdasági harcról, az osztályellentétekről nem beszélt, mint Solymossy, — a harcot csupán a művelődésre korlátozta. Ha Solymossy átgondolta volna ekkor Katona Lajos véleményét, azt kellett volna mondania, hogy *a proletár lélektani boldogtalanságát az a kulturálatlanság okozza, amelyre a nagytőke kényszeríti.* Katona szerint nem a tőkés és a proletár küzd egymással, hanem a művelt és műveletlen osztály: a szakadást egyfelől a nemzetközivé szintelenítő, gyors haladás, másfelől — a nép, a proletár felől — „a konzervatív kényszerátalakulás lassú menete” jellemzi. Katona Lajos szerint ebben a harcban egyik félnél sem következhet be teljes pusztulás, mivel *társadalmi belháború,* — ma így mondanánk: belső ellentmondás.

Napjainkban azonban nem elérhetetlen ábránd, hanem örvendetes valóság a munkás-paraszt szövetség és az értelmiség gyümölcsöző együttműködése, mert megszűnt a kizsákmányoló osztályok uralma és a kizsákmányoló osztályok művelődési monopóliuma. Megszűntek a tudat fejlődését gátló társadalmi tényezők, de nem szűntek meg — és mindjárt teljesen nem is szűnnek meg,

²⁶ Vö. Ernst Grosse: Die Formen der Familie und die Formen der Wirtschaft. Leipzig 1896. Solymossy utal e műre.

²⁷ Solymossy a társadalom fejlődésének alapját az önkéntesen vállalt munkában látja, a munkát azonban biológiai, természeti erőnek, melyet a nagytőke kisajátít más természeti erőkkel együtt. Felfogása teljesen egyéni vélemény, nem a szociológiai irány szolgálai másolata.

²⁸ Solymossy Sándor: Katona Lajos. Ethn. XXI, 1910. évf. 257—262.

csak állandóan csökkennek, — azok a hamis tudatformák, amelyek a tudatlanság és a műveletlenség következtében gátolják a szocializmus megvalósítását, embernek emberhez emberi módon való közeledését. Solymossy tanításai-
ban előremutató az a vonás, hogy *a munka tulajdonképpen emberi cselekvések és pszichikai készségek dialektikus összefüggése, mely nélkül semmilyen társadalmi mozgás nem létezhet.* A mi feladatunk, a néprajz feladata, a népi tevékenységek és a modern társadalmi jelenségek összefüggéseinek konkrét módon való feltárása, hogy ezeket az elemi tevékenységeket a társadalom tudatosan és tervszerűen tudja felhasználni a szocializmus építésében.

SÁNDOR SOLYMOSSY UND DAS PROLETARIAT

von

S. DÖMÖTÖR

Vor der Befreiung beschäftigten sich die ungarischen Ethnographen mit der Lebensweise der Arbeiterklasse nur sporadisch. Sándor Solymossy, ehemaliger Professor der ethnographischen Abteilung der Universität Szeged, beschäftigte sich in 1900 mit dem Plan eine umfangreiche Abhandlung oder ein Buch mit dem Titel „Soziologie, Gewerbe-geschichte und Ethnologie“ zu schreiben. Das Werk wurde nicht vollendet, doch erschienen einige Teile davon. Auf Grund dieser Teile beschreibt der Verfasser die eigenartige Auffassung von Sándor Solymossy über das Leben des Proletariats. Seine Ansichten wurden nicht vom Marxismus, sondern von der bürgerlichen soziologischen Auffassung von W. Sombart beeinflusst. Die beschreibenden Teile seiner Werke bewahren sehr wertvolle Beobachtungen der Lebensweise der Arbeiterklasse um die Jahrhundertwende.